

NIEPEWNOŚĆ WARTOŚCI POMIARU STOŻKA MARTWEGO RADARÓW (KĄTA WYKRYWANIA W ELEWACJI)

W artykule przedstawiono porównanie niepewności określenia wartości stożka martwego badanych radarów, uzyskiwanych metodą statystyczną (estymacji przedziałowej) i metodą dotychczas nie stosowaną poprzez analizę niepewności czynników pośrednich.

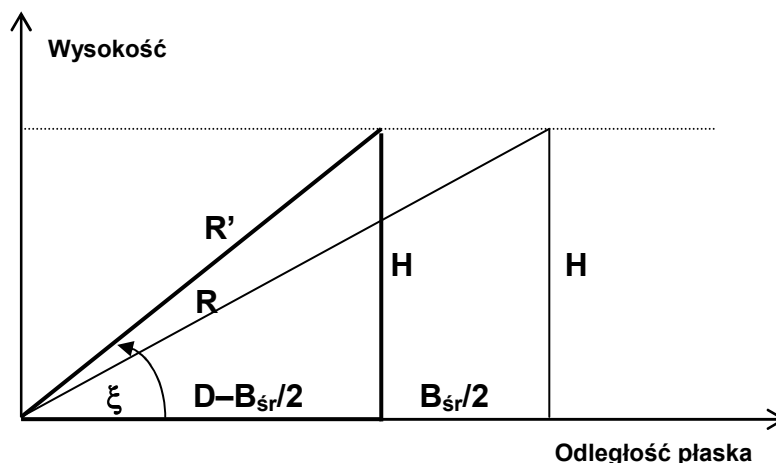
1. Wprowadzenie

Parametr nazywany stożkiem martwym lub kątem wykrywania w elewacji jest jednym z podstawowych parametrów radarów, określającym przestrzeń wykrywania celów powietrznych. Stożek martwy jest zdefiniowany jako kąt między normalną (osią pionową miejsca rozwinięcia radaru) a półprosta wyprowadzoną do punktu przestrzeni w którym jest jeszcze (może być) wykryty cel powietrzny. Kąt wykrywania w elewacji jest różnicą między kątem prostym (90°) a wartością stożka martwego. W badaniach poligonowych wartość tego parametru mierzy się poprzez statystyczny pomiar najbliższej odległości wykrywania samolotu wykonującego lot do i od radaru na stałej wysokości. Szczegółowy opis metody przedstawiono w [1].

Celem niniejszego artykułu, jest dokonanie analizy czynników wpływających na wartość tego parametru i ich wpływu na niepewność (dokładność) wykonanego pomiaru i porównanie z niepewnością określaną dotychczas. Artykuł jest uzupełnieniem i rozszerzeniem wcześniejszego artykułu [1].

2. Model analityczny

Analizę przeprowadzono dla tzw. „proponowanej metody” w [1]. Tzw. „proponowana metoda” zawiera więcej czynników pośrednich niż dotychczas stosowana. Dodatkowym czynnikiem jest obliczany przedział odległości **B** (w [1] oznaczany jako ΔD). Model obliczeń przedstawiono na Rys. 1.

Rys. 1 Model analityczny do obliczeń kąta elewacji ξ .

Na Rys. 1 oznaczono:

- H – wysokość lotu samolotu,
- R – odległość skośna najbliższego wykrycia samolotu,
- D – odległość płaska odpowiadająca odległości skośnej R,
- B_{sr} – średnia wartość przedziału odległości, odpowiadający odcinkowi przelotu samolotu między kolejnymi oświetlenia przez wiązkę antenową (zdefiniowany w [1],
- $D - B/2$ – odległość płaska przy której oblicza się kąt wykrywania w elewacji,
- R' – odległość skośna odpowiadająca odległości płaskiej $D - B/2$,
- ξ – kąt wykrywania w elewacji.

Kąt wykrywania w elewacji, określony jest zależnością:

$$\xi = \text{arctg} \frac{H}{D - \frac{B}{2}} \quad (1)$$

W czasie wykonywania badań poligonowych rejestruje się odległość skośną R określaną przez radar, dla samolotu lecącego na określonej wysokości H. Tak więc naprawdę, to znana jest wysokość lotu H odległość najbliższego wykrycia R i wyliczony (metodami statystycznymi), po wykonaniu lotów, średni przedział odległości B_{sr} . Zatem na niepewność wyniku pomiaru kąta wykrywania w elewacji mają wpływ trzy czynniki: H, R i B_{sr} .

Jest bogata literatura dotycząca analizy błędów i niepewności pomiarów. Można ją znaleźć bez trudu w internecie. Np. [2], [3], [4] i inne. W niniejszym artykule zastosowano tzw. prawo propagacji niepewności oparte na podstawie różniczki zupełnej w postaci:

$$u_{cy} = \sqrt{\sum_{i=1}^n \left(\frac{\partial f}{\partial x_i} \right)^2 u_{xi}^2} \quad (2)$$

gdzie u_{xi} – niepewności standardowe pomiaru wielkości wejściowych obliczone metodą typu A (statystyczna) lub typu B.

3. Obliczenie niepewności

Dla analizowanego przykładu:

$$u_{c\xi} = \sqrt{\sum_{i=1}^n \left(\frac{\partial \xi}{\partial x_i} \right)^2} u_{xi} \quad (3)$$

mamy:

$$\frac{\partial \xi}{\partial H} = \frac{1}{(R')^2} \cdot \left(\frac{R^2}{D} - \frac{B}{2} \right) = c_H \quad (4)$$

$$\text{gdzie: } R' = \sqrt{\left(R - \frac{B}{2} \right)^2 + H^2},$$

$$\frac{\partial \xi}{\partial R} = \frac{1}{(R')^2} \cdot \frac{RH}{D} = c_R \quad (5)$$

$$\frac{\partial \xi}{\partial B} = \frac{1}{(R')^2} \cdot \frac{R}{2} = c_B \quad (6)$$

Zależności (4), (5) i (6) są pochodnymi cząstkowymi funkcji ξ , wg zależności (1), względem zmiennych H, R i B.

Niepewności u_{xi} występujące w (2), określono następująco:

u_H – niepewność wynikająca z wysokości lotu. Samolot określa swą wysokość na podstawie wskazań spidobarografu skalowanego wg ciśnienia lotniska z którego startuje. Wysokość ta może się nieco różnić od nakazanej, ale na ogół w trakcie lotu wysokość ta nie ulega zmianie. Może się ona zmienić np. po wykonaniu manewru zwrotu na kierunek powrotny (zmiana kursu 0 180°). Zakłada się, że granice zmian wysokości nie przekraczają 100 m ($\Delta H \leq 100\text{m}$). Niepewność tą określono metodą typu B (tzn. innymi sposobami niż analiza serii obserwacji) i przyjęto jej wartość standardową równą odchyleniu standardowemu rozkładu jednostajnego:

$$u_H = \sigma_\Delta = \frac{\Delta H}{\sqrt{3}} \quad (7)$$

u_R – niepewność wynikająca z dokładności określenia odległości przez radar. Dokładność określania odległości przez radar jest parametrem wyznaczanym metodami statystycznymi wg odrębnej procedury. W przytaczanym przykładzie niepewność ta wynosi 60 m.

$$u_R = 0,060\text{km} \quad (8)$$

u_B – niepewność wynikająca z przedziału odległości jaką przebywa samolot między kolejnymi oświetleniami wiązką antenową. Wylicza się ją metodą typu A (statystyczną). W analizowanym przykładzie wartość B_{sr} wyniosła 0,16 km z niepewnością standardową typu A:

$$u_B = \sigma_{B_{ss}} = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (B_{sri} - B_{sr})^2}{(n-1)n}} \quad (9)$$

Do obliczeń przyjęto niepewność rozszerzoną ze współczynnikiem rozszerzenia $k_\alpha=1.72$, kwantyl rozkładu t-Studenta dla poziomu ufności $\beta=0,9$ (poziom istotności $\alpha=0,1$) i $(n-1)=20$ stopni swobody (n – ilość wyników pomiarów). Zatem niepewność rozszerzona:

$$U_B = k_\alpha \cdot u_B \quad (10)$$

Niepewność całkowita jest równa:

$$U_\xi = \sqrt{(c_H \cdot u_H)^2 + (c_R \cdot u_R)^2 + (c_B \cdot U_B)^2} \quad (11)$$

4. Wyniki pomiarów i obliczeń

Wyniki pomiarów i obliczeń danych wejściowych, niezbędnych do obliczenia niepewności, przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1

Lp.	R [km]	D[km]	B _{sr} [km]	D-B _{sr} /2 [km]	R' [km]
1	6,18	5,403	1,148	4,829	5,685124
2	6,255	5,489	1,172	4,903	5,747622
3	6,15	5,369	1,156	4,791	5,652582
4	6,465	5,727	1,188	5,133	5,945184
5	6,465	5,727	1,111	5,171	5,978576
6	5,94	5,127	1,152	4,551	5,450529
7	6,105	5,317	1,158	4,738	5,608053
8	7,47	6,841	1,149	6,267	6,947923
9	6,285	5,523	1,149	4,948	5,786787
10	5,97	5,161	1,156	4,583	5,477909
11	6,075	5,283	1,142	4,712	5,585811
12	6,09	5,300	1,113	4,743	5,612253
13	5,97	5,161	1,164	4,580	5,474801
14	6,375	5,625	1,157	5,046	5,870699
15	6,78	6,080	1,202	5,479	6,246615
16	7,14	6,479	1,223	5,868	6,59025
17	6,495	5,761	1,245	5,138	5,949798
18	5,91	5,092	1,069	4,558	5,456266
19	5,79	4,952	1,252	4,326	5,264494
20	5,52	4,634	1,082	4,092	5,074196
21	5,805	4,970	1,171	4,384	5,312429

Wartości w powyższej tabeli dotyczą najbliższego wykrycia samolotu lecącego na wysokości $H=3000$ m, w kolejnym oddalaniu lub zbliżaniu. Na podstawie tych wartości wyliczono niepewność kątów wykrycia w elewacji oraz odpowiadające jej granice przedziału tych kątów. Górną jako $(\xi + U_\xi)$ i dolną $(\xi - U_\xi)$.

Niepewność obliczono dla następujących wartości niepewności czynników składowych:

$$u_H = 0,05774 \text{ km,}$$

$$u_R = 0,060 \text{ km,}$$

$$U_B = 0,017 \text{ km.}$$

Wyniki przedstawiono w tabeli 2. W tabeli tej, w ostatniej kolumnie przedstawiono wartość tzw. błędu procentowego jako stosunku niepewności całkowitej U_ξ danego kąta wykrywania w elewacji do jego wartości. Błąd ten jest w pewnym stopniu miarą dokładności wykonywanych pomiarów tego parametru.

Tabela 2

R [km]	R' [km]	D [km]	D-B _{sr} /2	ξ [°]	c_H	$c_H u_H$ [°]	c_H	$c_R u_R$ [°]	c_B	$c_B u_B$ [°]	U_ξ [°]	U_ξ/ξ [%]
1	2	3	4	5	6	7	8	9	9	10	11	12
4,671	4,243	3,58	3,0	45,00	17,55	1,01	12,46	0,75	4,77	0,08	1,26	2,80
4,748	4,314	3,68	3,1	44,06	17,07	0,99	11,92	0,71	4,62	0,08	1,22	2,77
4,826	4,386	3,78	3,2	43,15	16,62	0,96	11,41	0,68	4,47	0,08	1,18	2,74
4,904	4,460	3,88	3,3	42,27	16,19	0,93	10,92	0,66	4,32	0,07	1,14	2,71
4,984	4,534	3,98	3,4	41,42	15,78	0,91	10,47	0,63	4,18	0,07	1,11	2,68
5,064	4,610	4,08	3,5	40,60	15,38	0,89	10,04	0,60	4,04	0,07	1,08	2,65
5,145	4,686	4,18	3,6	39,81	15,01	0,87	9,63	0,58	3,91	0,07	1,04	2,62
5,227	4,763	4,28	3,7	39,04	14,65	0,85	9,25	0,56	3,79	0,07	1,01	2,60
5,309	4,841	4,38	3,8	38,29	14,31	0,83	8,89	0,53	3,67	0,06	0,99	2,57
5,392	4,920	4,48	3,9	37,57	13,98	0,81	8,54	0,51	3,55	0,06	0,96	2,55
5,475	5,000	4,58	4,0	36,87	13,67	0,79	8,22	0,49	3,44	0,06	0,93	2,53
5,559	5,080	4,68	4,1	36,19	13,37	0,77	7,91	0,47	3,33	0,06	0,91	2,51
5,643	5,161	4,78	4,2	35,54	13,08	0,76	7,62	0,46	3,23	0,06	0,88	2,49
5,728	5,243	4,88	4,3	34,90	12,81	0,74	7,34	0,44	3,13	0,05	0,86	2,47
5,814	5,325	4,98	4,4	34,29	12,54	0,72	7,08	0,42	3,03	0,05	0,84	2,45
5,900	5,408	5,08	4,5	33,69	12,29	0,71	6,82	0,41	2,94	0,05	0,82	2,44
5,986	5,492	5,18	4,6	33,11	12,04	0,70	6,59	0,40	2,85	0,05	0,80	2,42
6,073	5,576	5,28	4,7	32,55	11,80	0,68	6,36	0,38	2,76	0,05	0,78	2,40
6,160	5,660	5,38	4,8	32,01	11,58	0,67	6,14	0,37	2,68	0,05	0,76	2,39
6,247	5,745	5,48	4,9	31,48	11,36	0,66	5,94	0,36	2,60	0,04	0,75	2,37
6,335	5,831	5,58	5,0	30,96	11,14	0,64	5,74	0,34	2,53	0,04	0,73	2,36
6,424	5,917	5,68	5,1	30,47	10,94	0,63	5,55	0,33	2,45	0,04	0,72	2,35
6,512	6,003	5,78	5,2	29,98	10,74	0,62	5,37	0,32	2,38	0,04	0,70	2,34
6,601	6,090	5,88	5,3	29,51	10,55	0,61	5,20	0,31	2,32	0,04	0,69	2,32
6,690	6,177	5,98	5,4	29,05	10,37	0,60	5,04	0,30	2,25	0,04	0,67	2,31
6,780	6,265	6,08	5,5	28,61	10,19	0,59	4,88	0,29	2,19	0,04	0,66	2,30
6,870	6,353	6,18	5,6	28,18	10,02	0,58	4,73	0,28	2,13	0,04	0,65	2,29
6,960	6,441	6,28	5,7	27,76	9,85	0,57	4,59	0,28	2,07	0,04	0,63	2,28
7,050	6,530	6,38	5,8	27,35	9,69	0,56	4,45	0,27	2,02	0,03	0,62	2,27
7,141	6,619	6,48	5,9	26,95	9,53	0,55	4,32	0,26	1,96	0,03	0,61	2,26
7,232	6,708	6,58	6,0	26,57	9,38	0,54	4,20	0,25	1,91	0,03	0,60	2,25

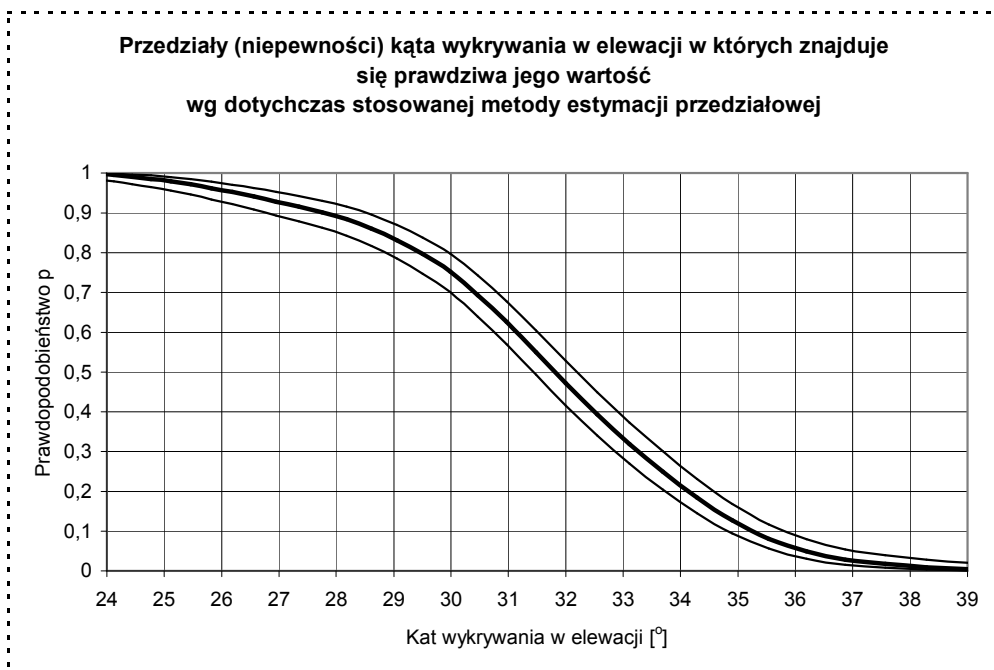
1	2	3	4	5	6	7	8	9	9	10	11	12
7,323	6,798	6,68	6,1	26,19	9,23	0,53	4,08	0,24	1,86	0,03	0,59	2,24
7,414	6,888	6,78	6,2	25,82	9,09	0,52	3,96	0,24	1,81	0,03	0,58	2,23
7,506	6,978	6,88	6,3	25,46	8,95	0,52	3,85	0,23	1,77	0,03	0,57	2,23
7,597	7,068	6,98	6,4	25,11	8,82	0,51	3,74	0,22	1,72	0,03	0,56	2,22
7,689	7,159	7,08	6,5	24,78	8,69	0,50	3,64	0,22	1,68	0,03	0,55	2,21
7,782	7,250	7,18	6,6	24,44	8,56	0,49	3,54	0,21	1,64	0,03	0,54	2,20
7,874	7,341	7,28	6,7	24,12	8,44	0,49	3,45	0,21	1,59	0,03	0,53	2,20
7,966	7,432	7,38	6,8	23,81	8,32	0,48	3,36	0,20	1,56	0,03	0,52	2,19
8,059	7,524	7,48	6,9	23,50	8,20	0,47	3,27	0,20	1,52	0,03	0,51	2,18
8,152	7,616	7,58	7,0	23,20	8,09	0,47	3,19	0,19	1,48	0,03	0,51	2,18
8,245	7,708	7,68	7,1	22,91	7,98	0,46	3,11	0,19	1,45	0,02	0,50	2,17
8,338	7,800	7,78	7,2	22,62	7,87	0,45	3,03	0,18	1,41	0,02	0,49	2,17
8,432	7,892	7,88	7,3	22,34	7,77	0,45	2,95	0,18	1,38	0,02	0,48	2,16
8,525	7,985	7,98	7,4	22,07	7,66	0,44	2,88	0,17	1,35	0,02	0,48	2,15
8,619	8,078	8,08	7,5	21,80	7,56	0,44	2,81	0,17	1,32	0,02	0,47	2,15

Z powyższych obliczeń wynika, iż najbardziej istotnym czynnikiem wpływającym na niepewność pomiaru kąta wykrywania w elewacji, wykonywanym w badaniach poligonowych, jest niepewność wynikająca z wysokości. Szacowanie tej niepewności w granicach 100 m nie wydaje się być przesadzone. Następnym czynnikiem, który ma wpływ na niepewność pomiaru kąta wykrywania w elewacji, jest pomiar odległości przez radar. Niepewność ta jest około połowę mniejsza niż niepewność wynikająca z wysokości. Porównywalna z nią jest niepewność wynikająca z przedziału odległości przelotu między kolejnymi oświetleniami wiązką antenową. Jest to w pewnym sensie zrozumiałe, ponieważ wartość B_{sr} związana jest bezpośrednio z pomiarem odległości przez radar.

5. Porównanie z dotychczasową metodą określania niepewności

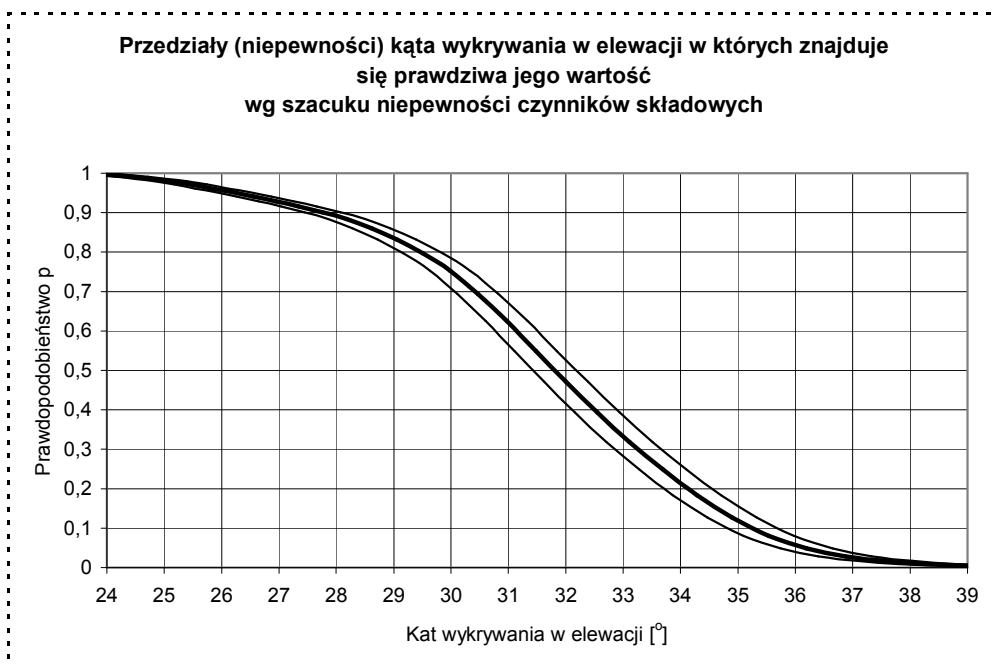
Dotychczas stosowano metodę przedziałową estymacji prawdopodobieństwa wykrycia samolotu w funkcji odległości, opisaną w [1]. Wynikiem był wykres tego prawdopodobieństwa w funkcji odległości, z którego odczytywano dla założonego prawdopodobieństwa (najczęściej $p=0,5$ i $p=0,8$) odległość i przeliczano na odpowiadającą jej wartość kąta elewacji. Przeliczenie wykonywano wg zależności $\xi = \arctg(H/D)$ lub $\xi = \arcsin(H/R)$. Wg proponowanej w [1] metody, przeliczenie wykonuje się wg zależności (1).

Dla potrzeb artykułu, dokonano przeliczenia całej osi odległości, na kąt elewacji pod jakim radar „widzi” lecący na wysokości $H=3000$ m samolot. Wykres ten (wykonany na podstawie wyników w tabeli 1) przedstawiono na Rys. 2.

Rys 2. Prawdopodobieństwo wykrycia samolotu w funkcji kąta elewacji, obliczone wg dotychczas stosowanej metody estymacji przedziałowej.

Na Rys. 3 przedstawiono ten sam wykres wartości średniej prawdopodobieństwa wykrycia samolotu w funkcji kąta elewacji, ale z granicami wynikającymi z szacunków niepewności czynników składowych których wyniki przedstawiono w niniejszym artykule.

Rys. 3. Prawdopodobieństwo wykrycia samolotu w funkcji kąta elewacji, obliczone wg szacunków niepewności czynników składowych.

Porównując oba sposoby analizy niepewności pomiaru kąta elewacji, należy stwierdzić, że wyniki w przedziale prawdopodobieństwa wykrycia samolotu od $p=0,1$ do $p=0,8$ są porównywalne. Różnią się dla wyższych wartości prawdopodobieństwa wykrywania samolotu. Wymaga to dalszej analizy, tym bardziej, że przedstawione wyniki są analizowane dla pojedynczego przypadku (jeden typ radaru, jedna wysokość lotu).

Przedstawione w artykule wyniki, oprócz tego, że pozwoliły określić wpływ poszczególnych czynników na analizowaną niepewność, potwierdziły także słuszność dotychczas stosowanej metody, która z punktu widzenia obliczeń jest prostsza. Zadowalająca jest także dokładność metody, rzędu $2\div 3\%$.

Literatura

- [1] Czesław WIDŁAK „Pomiar wartości stożka martwego radaru wykonywany podczas badań poligonowych” Problemy Techniki Uzbrojenia Zeszyt 92 str. 67-72.
- [2] Ewa DĘBOWSKA „Międzynarodowe normy oceny niepewności pomiarów (wersja skrócona) – www.lab.pap.edu.pl.
- [3] Opracowanie danych pomiarowych – www.ftj.agh.edu.pl.
- [4] Janusz M. JAWORSKI „Niepewność pomiaru, rozkłady zmiennych losowych modelujące błędy pomiaru” Materiały XXXVI Międzyuczelnianej Konferencji Metrologów MKM'04.
- [5] Analiza niepewności pomiarowych – <http://labor.ps.pl>.